MAKTAB O‘QUVCHILARIDA TEJAMKORLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Nasirov Kamiljon Jaylauyevich
Oriental universiteti, “Uzluksiz ta’lim pedagogika” kafedrasi professori.
Muydinova Gulchehra Akramxonovna
Oriental universiteti, Pedagogika yo‘nalishi 2-bosqich magistranti.
https://doi.org/10.5281/zenodo.24318626

Annotatsiya. *Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarida tejamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning innovatsion pedagogik texnologiyalari, ta’lim jarayonida zamonaviy metodlardan foydalanish imkoniyatlari va ularning pedagogik samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarda moddiy va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, isrofgarchilikning oldini olish, iqtisodiy tafakkur va mas’uliyatli munosabatni shakllantirishga qaratilgan amaliy yondashuvlar tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *tejamkorlik, iqtisodiy tarbiya, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, loyiha metodi, muammoli ta’lim, iqtisodiy tafakkur, resurslardan oqilona foydalanish, o‘quvchi faolligi, amaliy ko‘nikmalar.*

Kirish

Hozirgi davrda yosh avlodni har tomonlama rivojlantirish, ularda iqtisodiy bilim, mustaqil fikrlash, mas’uliyat va tejamkorlik kabi muhim hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarini moddiy va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga o‘rgatish, ularning kundalik hayotida tejamkorlik tamoyillariga amal qilish odatini rivojlantirish muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Tejamkorlik ko‘nikmalari o‘quvchining faqat iqtisodiy bilimlari bilan emas, balki uning kundalik faoliyati, xulq-atvori, ehtiyojlarini boshqarishi va mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanishi bilan ham belgilanadi. Shu sababli mazkur ko‘nikmalarni shakllantirishda an’anaviy tushuntirish va suhbat metodlari bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarur.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarni ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi, ularda mustaqil qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, jamoada ishlash va amaliy yechimlar ishlab chiqish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Respublikamiz olimlarining ilmiy qarashlarida tejamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari

Respublikamiz pedagog olimlarining ilmiy izlanishlarida o‘quvchilarda iqtisodiy bilim, tadbirkorlik, tejamkorlik va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Jumladan, Buxoro davlat pedagogika instituti professori F.M. Qosimov va O. Subxanovaning “O‘quvchilarni tejamkorlikka o‘rgatish bo‘yicha bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun uslubiy tavsiyalar” nomli maqolasida tejamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik yondashuvlari, iqtisodiy bilim berishning dastlabki bosqichlari hamda interfaol metodlardan foydalanish masalalari yoritilgan.

Mualliflar tejamkorlik tarbiyasida o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish va nazariy bilimlarni kundalik hayot bilan bog‘lash muhimligini ta’kidlaydilar.

F.M. Qosimovning o‘quvchilarda masalalarni yechish orqali tejamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqoti ham ushbu yo‘nalish uchun muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. Unda matematik topshiriqlar va amaliy vaziyatlar orqali o‘quvchilarning tejamkorlikka oid fikrlashini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan.

Shuningdek, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda tejamkorlik tushunchalarini shakllantirishga doir tadqiqotlarda didaktik o‘yinlar, vizual hikoyalar, rolli o‘yinlar va refleksiyadan foydalanish imkoniyatlari asoslangan. Bu yondashuvlar o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda tejamkorlik ko‘nikmalarini bosqichma-bosqich rivojlantirishda metodik ahamiyatga ega.

Yuqoridagi ilmiy qarashlardan kelib chiqib, umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarida tejamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda interfaol, muammoli, loyihaviy va amaliy ta’lim texnologiyalarini o‘zaro uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq.

Tejamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning o‘rni

Innovatsion pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarda tejamkorlikka oid bilimlarni amaliy ko‘nikmalarga aylantirishga xizmat qiladi. Bunda o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish, ularni real hayotiy vaziyatlarga jalb qilish va muammolarga ijodiy yondashish imkoniyatlarini kengaytirish muhimdir.

Tejamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda quyidagi pedagogik texnologiyalardan foydalanish samarali hisoblanadi.

1. Muammoli ta’lim texnologiyasi - Muammoli ta’lim o‘quvchilarning mavjud vaziyatni tahlil qilish, muammoning sabablarini aniqlash va mustaqil yechim ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantiradi.

Masalan, o‘quvchilarga quyidagi muammoli vaziyat taklif etiladi: “Maktabda elektr energiyasi va suv sarfi ortib bormoqda. Ushbu sarfni kamaytirish uchun qanday choralar ko‘rish mumkin?”

O‘quvchilar muammoni guruhlarda muhokama qilib, elektr chiroqlaridan oqilona foydalanish, suv jo‘mraklarini ochiq qoldirmaslik, tabiiy yorug‘likdan foydalanish kabi takliflarni ishlab chiqadilar.

Mazkur texnologiya orqali o‘quvchilarda muammoni anglash, mas’uliyatli munosabat va tejamkorlikka oid amaliy qarorlar qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.

2. Loyiha asosida o‘qitish texnologiyasi - Loyiha metodi o‘quvchilarni muayyan maqsadga yo‘naltirilgan mustaqil va jamoaviy faoliyatga jalb etish imkonini beradi.

Masalan, “Tejamkor maktab”, “Bir hafta elektr energiyasini tejaymiz”, “Suv – hayot manbai”, “Qog‘ozni isrof qilmaymiz” kabi loyihalarni tashkil etish mumkin.

Loyiha davomida o‘quvchilar mavjud holatni o‘rganadilar, ma’lumotlar to‘playdilar, muammolarni aniqlaydilar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqadilar.

Bunday faoliyat o‘quvchilarda tashabbuskorlik, hamkorlik, rejalashtirish va natijalarni baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

3. Interfaol ta’lim texnologiyasi - Interfaol metodlar o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, o‘zaro fikr almashish va mustaqil xulosa chiqarish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tejamkorlik mavzusida quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

- “Aqliy hujum” – tejamkorlikka oid yangi g‘oyalarni ishlab chiqish;
- “Klaster” – tejamkorlikning asosiy yo‘nalishlarini guruhlash;
- “Bahs-munozara” – tejamkorlik va isrofgarchilikning oqibatlarini muhokama qilish;
- “BBB” – bilaman, bilishni xohlayman, bildim usuli orqali bilimlarni tahlil qilish;
- “Venn diagrammasi” – tejamkorlik va isrofgarchilik xususiyatlarini taqqoslash.

Ushbu metodlar o‘quvchilarning mavzuga qiziqishini oshirish bilan birga, ularda iqtisodiy tafakkur va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

4. Didaktik va rolli o‘yinlar texnologiyasi - Didaktik o‘yinlar o‘quvchilarda tejamkorlik ko‘nikmalarini qiziqarli va tabiiy faoliyat orqali shakllantirishga yordam beradi.

Masalan, “Oilaviy budjet”, “Tejamkor xaridor”, “Bozor iqtisodiyoti”, “Kim tejamkor?” kabi o‘yinlarni tashkil etish mumkin.

“Oilaviy budjet” o‘yinida o‘quvchilarga shartli mablag‘ beriladi. Ular zaruriy ehtiyojlar uchun xarajatlarni rejalashtiradilar, ortiqcha xarajatlarni aniqlaydilar va mablag‘ning bir qismini tejashga harakat qiladilar.

Bu orqali o‘quvchilarda mablag‘ni rejalashtirish, ehtiyoj va istakni farqlash, iqtisodiy qaror qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.

5. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish - Raqamli ta’lim vositalari yordamida tejamkorlik mavzusini yanada tushunarli va qiziqarli tashkil etish mumkin. Bunda elektron taqdimotlar, videoroliklar, interaktiv topshiriqlar, elektron jadvallar va raqamli testlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Masalan, o‘quvchilar elektron jadval yordamida bir haftalik elektr energiyasi yoki suv sarfini shartli ma’lumotlar asosida hisoblaydilar, natijalarni taqqoslaydilar va tejash bo‘yicha xulosalar chiqaradilar.

Bunday yondashuv o‘quvchilarning raqamli savodxonligi bilan bir qatorda iqtisodiy hisob-kitob qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Tejamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishning amaliy pedagogik modeli

Umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarida tejamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayonini izchil tashkil etish uchun quyidagi bosqichlarni taklif etish mumkin.

Birinchi bosqich – motivatsion bosqich - O‘quvchilarda tejamkorlikka nisbatan qiziqish va ijobiy munosabat shakllantiriladi. Bunda hayotiy misollar, videoroliklar, savol-javoblar va muammoli vaziyatlardan foydalaniladi.

Ikkinchi bosqich – bilim berish bosqichi - O‘quvchilarga tejamkorlik, iqtisodiy resurslar, moddiy boyliklar, tabiiy resurslar va isrofgarchilikning oqibatlari haqida bilimlar beriladi.

Uchinchi bosqich – amaliy faoliyat bosqichi - O‘quvchilar loyiha ishlari, rolli o‘yinlar, amaliy topshiriqlar va guruhiy mashg‘ulotlar orqali tejamkorlik ko‘nikmalarini egallaydilar.

To‘rtinchi bosqich – nazorat va baholash bosqichi - O‘quvchilarning tejamkorlikka oid bilimlari, kundalik faoliyati va amaliy ko‘nikmalari tahlil qilinadi. Erishilgan natijalar asosida tegishli tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Mazkur bosqichlarning izchil amalga oshirilishi tejamkorlik ko‘nikmalarining shakllanishi va mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Tejamkorlik ko‘nikmalarini baholash mezonlari

O‘quvchilarda shakllangan tejamkorlik ko‘nikmalarini aniqlash uchun quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

Baholash mezoni	Asosiy ko‘rsatkichlar
Bilim mezoni	Tejamkorlik va isrofgarchilik mazmunini tushunishi
Motivatsion mezon	Tejamkorlikka qiziqishi va ijobiy munosabati
Amaliy mezon	Suv, elektr energiyasi va moddiy resurslardan oqilona foydalanishi
Mas’uliyat mezoni	O‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishi va tejamkorlik qoidalariga amal qilishi
Ijodiy mezon	Tejamkorlikka oid mustaqil taklif va loyihalar ishlab chiqishi

Mazkur mezonlar asosida o‘quvchilarning tejamkorlik ko‘nikmalarini yuqori, o‘rta va past darajalarga ajratib baholash mumkin.

Xulosa. Umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarida tejamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, muammoli ta’lim, loyiha metodi, interfaol mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘zaro uyg‘unligi o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi.

Tadqiqotlar va pedagogik yondashuvlar tahlili asosida shuni ta’kidlash mumkinki, tejamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish bir martalik tarbiyaviy tadbir emas, balki muntazam va izchil tashkil etiladigan pedagogik jarayon bo‘lishi lozim.

Shu nuqtayi nazardan, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda innovatsion metodlarni tanlash, amaliy topshiriqlarni kengaytirish, oila va maktab hamkorligini mustahkamlash hamda tejamkorlik ko‘nikmalarini baholash mezonlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijada o‘quvchilarda moddiy va tabiiy resurslarga nisbatan ehtiyotkorona munosabat, iqtisodiy tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish va kundalik hayotda tejamkorlik tamoyillariga amal qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637, 2020-yil 23-sentabr.
2. Qosimov F., Subxanova O. O‘quvchilarni tejamkorlikka o‘rgatish bo‘yicha bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun uslubiy tavsiyalar // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025. – 3-jild, 3-son. DOI: 10.5281/zenodo.15204073.
3. Qosimov F.M. Development of Students’ Thrift Skills in Solving Tasks // International Journal of Human Computing Studies. – 2021. – Vol. 4, No. 1. – P. 29–33.
4. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.

5. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.
6. Bandura A. Social Learning Theory. – Prentice Hall, 1977.
7. Maslow A.H. Motivation and Personality. – Harper & Row, 1970.